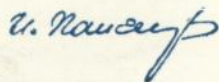

На правах рукопису

ПАНЧЕНКО

Інна Володимирівна

**ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ СТИЛІСТИЧНОГО
ЗАСОБУ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКОЇ
МЕТАФОРИ В ОРИГІНАЛІ ТА ПЕРЕКЛАДІ (НА
МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Б. ВІАНА «ПІНА ДНІВ»)**

Спеціальність 10.02.19 — теорія мовознавства

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата філологічних наук

00810577 (S)

Робота виконана на кафедрі французької філології Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова.

Науковий керівник	— кандидат філологічних наук,
доцент Е. І. Костильова
Офіційні опоненти	— доктор філологічних наук,
професор О. І. Чередниченко

кандидат філологічних наук,
доцент Д. С. Іщенко |
| Провідна організація | — Чернівецький державний
університет |

Захист відбудеться « 19 » листопада 1993 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої ради по філологічним наукам, шифр К 068.24.08, в Одеському державному університеті ім. І. І. Мечникова.

Адреса: 270058, м. Одеса, Французький бульвар, 24/26, ауд. 130.

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці університету.

Автореферат розіслано 9 жовтня 1993 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради

Н. М. Тхор
Н. М. Тхор

Сучасні лінгвістичні дослідження, які намагаються максимально наблизитися до адекватної інтерпретації мовних явищ в їх функціонуванні в мовленні, характеризуються орієнтацією на комунікативну спрямованість, виділення і описання найбільш суттєвих факторів, що визначають у остаточному підсумку прагматичні, семантичні та структурні властивості літературного твору.

Дані обставини обумовили вибір об'єкта дослідження дисертаційної роботи – художнього тексту на вихідній мові як складної структурної спільності взаємопов'язаних елементів, детермінованих комунікативно-прагматичною установкою автора, і художнього тексту на мові перекладу як перекодованого повідомлення, суб'єктивно обумовленого особистістю перекладача.

Предметом дослідження став стилістичний засіб індивідуально-авторської метафори, смислова структура якої імплікує інформацію про відношення суб'єкта мовлення до предмета мовлення. Цей засіб був розглянутий на матеріалі роману відомого французького письменника середини ХХ століття Б.Віана "Піна днів" і його перекладу на російську мову, виконаного З.Лунгіною.

Актуальність роботи визначається необхідністю системного вивчення тексту як мовотворчого акту, що реалізує себе в комунікації лише при умові адекватності змістовного і формального параметрів, а також підвищенням в останні десятиріччя зацікавленості до лінгвопрагматичних аспектів порівняльних досліджень різносистемних мов.

Наукова новизна дисертації обумовлюється: 1) відтворенням метафоричної системи художнього тексту і розглядом принципів її функціонування в кореляції з комунікативно-прагматичною інтенцією адресанта, а також 2) виходом порівняння прагматично маркірованих номінацій різносистемних мов на текстовий рівень, оскільки парадигматичне дослідження лексичних одиниць і граматичних форм, синтаксичних конструкцій і стилістичних засобів не вичерпує різноманітності проблем лінгвопрагматичного напрямку перекладу.

Теоретичне значення роботи полягає у тому, що на основі порівняльного аналізу прагматичної насиченості метафоричних одиниць оригіналу та перекладу встановлюються фактори комунікативної варіативності, що складають основну причину функціональної неадекватно-

сті текстів на вихідній (ВМ) та перекладній (ПМ) мовах. Урахування цих факторів в перекладацькій діяльності дозволить зменшити кількість об'єктивно не обумовлених трансформацій і, тим самим, підвищити ступінь відповідності вихідного (ВТ) та перекладного (ПТ) текстів в аспекті прагматично маркірованих номінацій.

Практична цінність дисертації визначається можливістю використання результатів дослідження в ряді лінгвістичних та літературознавчих дисциплін, зокрема, в текстології, герменевтиці, спецкурсі по семантиці тексту, практичному курсі інтерпретації тексту, а також у теорії і практиці перекладу.

Підхід до тексту як до цілісної структури обумовлює застосування в даній роботі методів контекстуального, структурно-функціонального і порівняльного аналізу.

Основна мета дисертаційного дослідження - виявлення факторів функціональної неадекватності текстів оригіналу та перекладу з урахуванням прагматичної детермінованості першого - визначає постановку конкретних задач:

- характеристика основних напрямків лінгвопрагматичного дослідження художнього тексту;
- розгляд функцій текстових категорій в процесі формування образу автора;
- дослідження комунікативної спільності "автор - читач" в літературному творі;
- визначення способів реалізації комунікативно-прагматичної установки художнього тексту;
- з'ясування ролі індивідуально-авторської метафори у формуванні змістовно-підтекстової інформації літературно-художнього твору;
- виявлення механізму реалізації нових контекстуальних смислів ключовими словами метафоричних одиниць;
- порівняння прагматичних інформаційних обсягів метафор оригіналу та перекладу;
- установлення причин функціональної неадекватності вихідного і перекладного текстів у галузі прагматично маркірованих номінацій. Намічена ціль і задачі дослідження визначають підосередження, що виносяться на захист:

1. Специфіка організації мовних та структурно-семантичних засобів у межах літературно-художнього твору обумовлюється комунікативно-прагматичною установкою - навмисним прагненням автора справити відповідний вплив на читача. Орієнтуючись на реакцію реципієнта, адресант управляє процесом сприйняття створеного ним тексту, надаючи різні сигнали, що повідомляють про наявність у тих чи інших одиницях прагматичної імплікації.

2. Максимальна концентрація прагматичної інформації художнього тексту відзначається в мовних формах, що мають найбільш суб'єктивну детермінованість, зокрема - в індивідуально-авторських метафорах.

3. Смыслову структуру індивідуально-авторської метафори визначається взаємодією двох частин: експліцитної - базова структура (носій денотативної інформації) та імпліцитної - інтродуктивна структура (маркер оказіональних конотацій). Ці дві структури знаходяться в контрадикторних відносинах, обумовлених їх семантичною несумісністю. Однак саме остання найбільш рельєфно виділяє прагматичне значення і стає сигналом авторської імплікації.

4. Комунікативно-прагматичні імплікації в художньому тексті аксіологічно спрямовані - вони завжди репрезентують суб'єктивне ставлення відправника повідомлення до предмета мовлення.

5. Перекладацька діяльність, основною метою якої є адекватність відповідної маркірованості вихідного та перекладного текстів, може в деяких випадках супроводжуватись або послабленням останньої (іноді до повного її зникнення) - звуження інтродуктивної структури, або ж, навпаки, доданням емоційно-оцінного компонента метафори перекладного тексту - розширення інтродуктивної структури. В обох випадках відбувається трансформація комунікативно-прагматичної направленості текстових одиниць перекладу, що деформує образ автора вихідного тексту.

Структура роботи. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох глав та закінчення. До дисертації додається список літератури, досліджених художніх текстів, а також лексикографічних джерел (157 назв, з яких 26 назв іноземними мовами).

У вступі обґрунтовується актуальність проблеми, визначається мета, намічаються задачі та методи дослідження, описується структура дисертації, формулюються її наукова новизна, теоретична і практична цінність, приводяться положення, що виносяться на захист.

У першій главі "Комунікативно-прагматична направленість літературного твору і способи її реалізації" викладаються теоретичні проблеми прагматичної детермінованості структури тексту та її основних компонентів, розглядаються різні аспекти реалізації текстового цілого, висвітлюються питання взаємодії мовних рівнів та мовленнєвих форм при реалізації ідейно-тематичного змісту літературно-художнього твору.

Питання аналізу мови художнього тексту, пов'язані з проблематикою його комунікативної функції, складають об'єкт дослідження багатьох лінгвістичних робіт (Б.С.Азнаурова, М.А.Купіна, В.А.Кухаренко, С.М.Левідов, Г.В.Колчанський, К.А.Долинін), що визначають особливу своєрідність художньої мови в рамках прагматичної детермінованості тексту. З одного боку, її статус не відзначається наявністю специфічних елементів - в ній використовуються усі засоби загальнонародної мови, незалежно від їх стилістичних характеристик. Проте з другого боку, ці засоби оцінюються не з точки зору літературних норм, а з позицій їх прагматичної обумовленості, підпорядкованості певному ідейно-тематичному замислу. Дані обставини детермінують вихід лінгвістичних досліджень в галузь лінгвопрагматики, що вивчає функціонування мовних знаків у мовленні. Прагматична спрямованість лінгвістики тексту багатозаспектна; вона включає комплекс питань, пов'язаних з актуалізацією в літературному творі: а) суб'єкта мовлення; б) адресата; в) взаємодії першого і другого в комунікації; г) ситуації спілкування.

Дослідження способів репрезентації у мовленні адресанта припускає розгляд: 1) явних та скритих намірів висловлювання, наприклад, повідомлення деякої інформації або думки, питання, наказ, прохання, порада та інше; 2) мовної тактики і типів мовної поведінки; 3) правил комунікації, підпорядкованих принципу "співробітництва", що рекомендує організацію мовного спілкування у відповідності до прийнятої мети і передбачає адекватне нормування повідомленої інформації (максиме кількості), повідомлення істинної інформації (максиме якості), релевантність повідомлення відносно теми (максиме відношення), ясність та послідовність мовлення (максиме манери мовлення); 4) комунікативно-прагматичної установки адресанта; 5) референції мовних одиниць,

тобто їх віднесення до предметів дійсності відповідно до інтенції автора; 6)прагматичної пресупозиції - оцінки суб'єктом мовлення інформованості, інтересів, поглядів, особливостей характеру та розуміння адресата; відношення відправника інформації до того, що він повідомляє: а)оцінка змісту висловлювання (істинність, іронія, багатозначність та інше); б)організація висловлювання відповідно до того, чому в повідомленні надається найбільше значення.

При дослідженні проблем, пов'язаних зі сприйняттям адресата мовлення визначаються: 1)правила виведення прихованих смислів (з значення висловлювання; 2)вплив останнього на адресата: розширення інформованості, зміна в "моційному стані, поглядах, оцінках реципієнта, отримання естетичного ефекту та інше; 3)типи мовної реакції на повідомлення.

У зв'язку з питанням відношень між учасниками комунікації розглядаються: 1)форми мовного спілкування - інформативний діалог, бесіда, дискусія та інше; 2)соціально-етикетна сторона мови - форми звертання, стиль спілкування; 3)співвідношення між учасниками комунікації у тих або інших мовних актах.

Вивчення ситуації спілкування припускає 1)інтерпретацію дейктичних знаків (тут, зараз, цей і т.д.) та індексальних компонентів значень слів, наприклад, вказівка на просторову орієнтацію в дієсловах типу "підходити" і "приходити", а також 2)вплив мовної ситуації на тематику і форми комунікації.

Багатоаспектність лінгвопрагматичного дослідження художнього тексту обумовлює неможливість повного охоплення усіх прагматично детермінованих явищ у межах однієї роботи. У зв'язку з цим в даному випадку розглядається лише одне з багатьох питань комунікації "адресант - адресат" - маркери репрезентації відношення суб'єкта мовлення до повідомлення та їх роль у адекватному декодуванні реципієнтом авторських імплікацій.

Основною характеристикою літературно-художнього твору є його повна обумовленість особистістю автора, який зображує у відповідності до своїх поглядів, уявлень, соціальних та психологічних особливостей ті або інші фрагменти реальної дійсності. Творче осмислення останніх оформляється у вигляді замислу - змістовно-смыслового утворення, вербальна реалізація якого складає концептуальну інформацію художнього тексту.

Крім судження автора про дійсність, в основі літературного твору виявляється і певна цілеустановка, створена комунікативною ситуа-

цією і задачами, що ставить перед собою суб'єкт мовлення. З цієї причини, навіть просте повторення дійсності в художньому тексті - не тільки уміння реєструвати події, факти, конфлікти; це складний процес, при якому всі форми відображення об'єктивної реальності стають пропущеними через художній задум письменника-адресанта, підпорядкованими усвідомленому вибору способу уявлення дійсності з метою певного прагматичного впливу. Цей намір відправника повідомлення домогтися адекватної реакції одержувача мовлення, матеріалізований в системі мови, являє комунікативно-прагматичну установку тексту - визначальний фактор літературного твору, що реалізується складним і органічно зв'язаним комплексом мовних, текстових і позатекстових компонентів та обумовлюється не менш складним комплексом прагматичних запитань: - хто? - що? - коли? - де? - навіщо? - кому? - як?

Суб'єктивна детермінованість художнього тексту є одним із визначальних факторів його комунікативної спрямованості, проте це не може залишити осторонь найважливіший по відношенню до адресанта фактор екстралінгвістичної ситуації - читача-реципієнта, без якого, як і без автора, комунікації не існує.

Намагаючись передбачити реакцію адресата на призначене йому повідомлення, автор в процесі створення тексту орієнтується на подвійність домінуючого фактора адекватності прагматичного ефекту - сприйняття, що характеризується як об'єктивними, так і суб'єктивними особливостями. Об'єктивність сприймання змістовної сторони художнього тексту ґрунтується на використанні національної мови і відображенні в ній об'єктивної дійсності. Усвідомлення ж цієї дійсності конкретним реципієнтом трансформує об'єктивний зміст літературного твору в суб'єктивно особливий смисл, обумовлений, з одного боку, соціально-ціннісною позицією адресата, а з другого - онтологічними властивостями самого тексту, емоційність, образність, семантична двозначність якого не тільки допускають, але і припускають, як творчий характер його сприйняття, так і множинність інтерпретацій. Однак, необхідно визначити, що такий суб'єктивізм читачього сприйняття все ж має свого обмежувача, яким виступає мовна тканина художнього тексту.

Взаєморозуміння як основний постулат комунікації забезпечується вибором таких лексичних одиниць (ЛО) і таких способів їх організації, які дозволили би реципієнту з максимальною точністю відтворити як зміст літературно-художнього твору, так і сукупність суб'єктивних факторів, що його детермінує.

При реалізації прагматичного аспекту художнього тексту між ЛО

виникають асоціативні зв'язки - наслідок відображення індивідуальних особливостей менталітету автора. Вони мають здатність створювати глибинний зміст, що знаходиться в складних відношеннях з семантикою сполучених слів. Ця обставина зумовлена тим, що в процесі створення естетичного образу адресант вносить індивідуальне ставлення до відображеного і, з цієї причини, у творчому процесі часто виявляються зближеними, асоційованими явища, надзвичайно далекі одне від одного. Широке коло предметів об'єднується чисто суб'єктивними зв'язками. При цьому, в залежності від сприйняття адресанта, актуалізуються ті ознаки об'єкта, які або мають другорядне значення для його ідентифікації, або взагалі йому не властиві.

З позицій лінгвістики це можна пояснити тим, що в семантиці мовної одиниці, актуалізованій в художньому тексті, утворюється сполучення узуальних та оказіональних значень, причому, у даному випадку, лінгвістичний аналіз не може обійтись без звернення до контексту, так як саме в ньому ЛО набувають нові значення і саме він розкриває незвичайність і індивідуальність авторського осмислення слів та словосполучень.

Наявність асоціативного типу зв'язку між одиницями літературно-художнього твору свідчить про специфічну природу творчого процесу, яка виявляється в тому, що адресант, сприймаючи об'єкти навколишньої дійсності, розчленовує загальні поняття на більш дрібні, конкретні і інтуїтивно здійснює пошук домінантної для даного контексту ознаки. Звичайно, що частина ознак, які формують поняття, буде відображувати соціально обумовлене сприйняття автора, а частина - його суб'єктивне світорозуміння. В семантиці слова об'єктивне подано інтенціоналом (ядром) - інваріантом значення, що є загальним для всіх носіїв мови. Суб'єктивне ж обумовлено імплікаціоналом (периферією), який, відображуючи предмет, співвідноситься не з поняттям (як інтенціонал), а з уявленнями про предмет - конкретно-почуттєвими, наочними елементами. Саме завдяки імплікаціоналу, виявляються можливими різноманітні асоціації, різне смислове наповнення одиниць мови, їх ситуативне вживання і контекстуальні приростки.

Потенційна рухливість структури мовного знаку обумовлює, в деяких випадках, активну роль імплікаціоналу, що витісняє на периферію інваріантне значення ЛО. При цьому він може імплікувати ознаки, сполучення яких з інтенціоналом малоймовірне, а інколи і зовсім неможливе. В цьому випадку він отримує назву неімплікаціонал (термін М.В.Нікітіна), а слово, що його включає, розглядається як прагматично

маркірована номінація.

Негімплікаціонал складає невід'ємну характеристику одного з найбільш широко вживаних стилістичних засобів - індивідуально-авторської метафори - мовної одиниці, в якій узуальні сполучення інтенціоналів і імплікаціоналів витісняються оказіональними, обумовленими суб'єктивними особливостями сприйняття дійсності. Ці обставини дозволяють говорити про останню, як про основний прагматичний компонент художнього тексту, що реалізує в яскравій, семантично компактній та легко декодованій формі суб'єктивну модальність літературного твору.

Прагматична функція індивідуально-авторської метафори обумовлена самою її структурою, в якій актуалізуються ознаки як об'єктивного, так і суб'єктивного ставлення до дійсності. Ці ознаки розподілені на двох метафоричних структурах - базовій і інтродуктивній. Базова структура метафори відповідає інтенціоналу лексичної одиниці; вона є носієм денотативної інформації і відображає тільки об'єктивні властивості позначених знаками предметів та явид. Інтродуктивна структура відповідає імплікаціоналу ЛО і містить контекстуальні конотації. Крім відображення об'єктивних властивостей денотата, вона включає в себе також і цілий ряд змістовних аспектів, в тому числі, й суб'єктивно-оцінні елементи. Інформація, добута з цих двох структур, являє собою закодовану авторську інтенцію, що обумовлює прагматичну направленість літературного твору.

У другій главі "Дослідження семантико-стилістичних способів реалізації комунікативно-прагматичної установки роману Б.Віана "Піна днів", розглядаються експліцитні та імпліцитні засоби його прагматичного розгортання, а також виявляється механізм породження додаткових контекстуальних смислів ключовими словами метафоричних одиниць, кодує яких комунікативно-прагматичну установку тексту.

Індивідуально-авторська метафора є найбільш рекурентним мовним засобом презентації суб'єктивної модальності у творах Б.Віана, зокрема, в його романі "Піна днів", в якому із 558 метафор 271 - індивідуально-авторська. Будучи оказіональним явищем, остання реалізується в контекстному оточенні, розміри якого варіюються від одного слова до макроконтексту всього твору. При цьому семантично реалізованною одиницею є власне метафора; її вербальне оточення являє собою вказівний мінімум.

У процесі аналізу індивідуально-авторських метафор роману Б.Віана "Піна днів" ЛО, що являють собою вказівні мінімуми, були розподі-

лені за 8-ма тематичними групами (ТТ розглядається як сукупність елементів, що володіють загальною екстралінгвістичною ознакою і мають одне частининомовне значення): "Фізичний стан людини", "Психічний стан людини", "Знаряддя, що використовуються в щоденному житті", "Продукти текстильного виробництва", "Будови", "Флора", "Фауна", "Явища природи", кожна з яких по-своєму реалізує прагматичну установку тексту.

Основу досліджуваного твору складають події, пов'язані з хворобою Улоґ, головного персонажу роману. В міру її прогресування відзначаються різні трансформації, що руйнують предмети, які оточують дівчину. Кінцевою стадією зруйнування є повна загибель світу живих істот і неживих предметів з його послідовним поглинанням водою і перетворенням в піну (див. заголовок роману). Кожна з перелічених вище ТТ являє інформацію про розвиток відповідної тематичної лінії, який відбувається за рахунок повторів тематичних ЛО. При неодноразовому повторі останні обростають газональними конотаціями, в результаті чого імплікаціонал, набутий словом, в ряді випадків витісняє на периферію смислової структури ЛО її інтенціонал. Таким чином, тематичні слова переходять в розряд ключових, що надає не тільки змістовно-фактуальну, але й змістовно-підтекстову інформацію.

Так, в ТТ "Психічний стан людини" іменник серце, за рахунок появи оказональних імплікаціоналів "збільшення розмірів", "відчуття легкості", "агресивність", "відчуття важкості", набуває статусу ключового слова і реалізує різні контекстуальні значення, зокрема:

а) найбільшу ступінь позитивних емоцій людини, яка відповідає ситуації благополуччя:

Son cœur s'enfla démesurément, s'alléga, le souleva de terre (33).

Сердце Колена достигло невероятных размеров, потом взмыло вверх, оторвало его от земли (47);

б) емоційний стан закоханого:

Son cœur tenait toute la place dans sa poitrine (89).

Сердце заполнило всю грудь Колена (100);

в) стан глибокого хвилювання, страху, що передують настанню трагічних подій роману:

Son cœur commençait à le lâcher et sonnait de grands coups sur ses côtes, irrégulièrement, avec sauvagerie (115).

Сердце его готово было выпрыгнуть наружу, оно дико, с перебойми колотилось о ребра (116);

г) предчуття смерті:

Son cœur était de plomb, car il savait que, le lendemain, Chloé serait morte (1688).

Сердце Колена стало свинцовым, потому что он узнал, что завтра Люя умрет (176).

Механізм набуття ЛЮ, які входять до складу метафоричних словосполучень і речень, нових контекстуальних смислів ґрунтується на ятності мовних одиниць конкретизувати свою предметну віднесеність в процесі мовлення за рахунок співставлення значень слів, при якому відбувається їх взаємне обмеження. В результаті цього виникає необхідність визначення нового денотата, позначеного утвореним словосполученням. В процесі установлення цього денотата із безлічі потенційних зв'язків слова з предметною дійсністю відбирається один, в найбільшій мірі відповідний цьому сполученню. В випадках пошуку денотата, позначеного індивідуально-авторською метафорою, з'являється множинність інтерпретацій, оскільки жорстка залежність між словом і його значенням відсутня, а поява денотата не йде автоматично за появою метафоричного словосполучення. З цієї причини, витягання із останнього нових контекстуальних смислів, обумовлених певним сполученням лексичних одиниць, повинно ґрунтуватися на знаннях їх "поведінки" в процесі вживання в мовленні.

При декодуванні смислу метафори виникає необхідність пошуку невідомого через відоме, причому невідомою величиною є безпосередньо не дане відношення між значеннями сполучених слів, що дає можливість з'єднати їх таким чином, щоб сполучення усвідомлювалося в цілому. Даний процес вимагає від реципієнта певних розумових операцій, складність яких залежить від ступеня уживаності виразу. У випадку загальноуживаності мовних одиниць, кількість розумових операцій мінімальна, оскільки перші виявляються уже виробленими в попередній комунікації і, з цієї причини, автоматизованими. Якщо ж словосполучення відрізняється новизною, узуальною незвичністю, то процес установлення його денотата вимагає додаткових зусиль, до того ж у деяких випадках виникає необхідність розширення контексту, за рахунок чого збільшується поле залучених знань і звужується сфера пошуку денотата. Цьм досягається такий ступінь визначеності, який дозволяє виділити або ситуацію в цілому, або її суттєвий фрагмент.

Для визначення змістовно-підтекстової інформації художнього тексту потрібно не тільки осмислення окремих метафоричних словосполучень, але й більш крупних текстових сегментів, відповідних до підтем і субпідтем, співвіднесення їх між собою і, на цій основі, декодуван

ня смислу всього літературного твору.

З метою створення в інтелекті партнера по комунікації цілісного семантичного комплексу, відповідного замислу автора, і, таким чином, реалізуючого комунікативно-прагматичну установку художнього тексту, потрібно постійне звертання до досвіду реципієнта, а також урахування спрямованості його сприйняття.

У третій главі "Дослідження семантико-стилістичних способів реалізації комунікативно-прагматичної установки перекладу роману Б.Віана "Шіна днів" проводиться порівняння прагматичних інформаційних обсягів індивідуально-авторських метафор у текстах на вихідній і перекладній мовах, а також виявляються фактори, що порушують їх функціональну адекватність.

Будучи багатоплановим процесом, переклад літературно-художнього твору полягає у знаходженні і в подальшому відтворенні в тексті на ВМ взаємосполучних рівноцінних елементів на відповідних рівнях функціонування художнього мовлення, змістовна цілісність яких знаходилася б в еквівалентних відношеннях з художніми образами вихідного тексту. Знакова спільність між ВТ і ПТ, особливо в галузі прагматично маркірованих одиниць, виступає необхідною умовою їх функціональної адекватності і є результатом складного структурованого семіозису. Першу ступінь в ньому займає первинний авторський семіозис, в результаті якого породжується текст на вихідній мові; далі до цього процесу підключається перекладач – одночасно одержувач (адресат) повідомлення і співавтор. У першому випадку вихідний текст піддається повторному семіозису, в результаті якого породжується модель авторської думки в сприйнятті перекладача, а в другому – семіозису третього порядку, що виробляє вербальну реалізацію перекладацької моделі в тексті на ПМ.

Акт повторного семіозису відтворюється на основі знакового отождивлення, розуміння та інтерпретації вихідного тексту в умовах двох культур, двох мов і двох індивідуальних моделей світу. На цьому етапі переважає прагматика одержувача, що визначає його відношення до вихідного знаку. Оскільки мовна одиниця, що потрапляє в літературний твір, починає підлягати новим законам внутрітекстової організації і набуває нової інформаційної цінності, представляється правомірним говорити про необхідність виділення не мовних, а концептуальних одиниць тексту, що установлюють ієрархічну залежність у системі станьного. Концептуальна обумовленість процесу сегментації досягається,

з одного боку, активним пошуком в галузі структури значення мовних елементів тексту, а з другого – виявленням предметно-логічних відношень, характерних для ситуації даного типу. Цей пошук не є хаотичним. Обробляючи вихідний текст, перекладач співвідносить його дані з наявною категоріальною системою, установлюючи відношення між структурою концепту і мовним способом його вираження. Це забезпечує коректне значення як галузі мовного знаку, так і оптимальної структури перекладного знаку.

Етап повторного семіозису завершується переходом до семіозису третього порядку, результатом якого є формування знаків особливого типу – міжмовних єднань, що називаються одиницями перекладу. Даліші перекладацькі дії спрямовані на текстуалізацію (концептуально-мовне сплетення одиниць перекладу), корекцію (установлення концептуальної відповідності між вихідним і перекладним текстами) і відокремлення ПП як незалежного від перекладацької моделі об'єкту.

Як правило, діяльність перекладача спрямована на максимально адекватне відтворення вихідного тексту на мові перекладу, однак при цьому не завжди вдається досягнути повної еквівалентності ВГ і ПП.

Явище варіативності перекладу неодноразово згадувалось вітчизняними та зарубіжними дослідниками: "множинність рішень у межах адекватного перекладу" (І.І.Ревзін, В.Ю.Розенцвейг); "неодинарність перекладацького рішення" (А.Д.Швейцер); "переклад як установлення прагматично задовільного відношення, теоретично не єдиного, а одного з багатьох альтернативних" (Р.І.Павільоніс); "невизначеність перекладу" (W. Quine).

Альтернативна можливість відтворення авторської комунікативно-прагматичної інтенції наявна і обумовлена такими факторами:

1. Ситуативним, що дозволяє комунікантам виділяти різні ознаки предметної ситуації і описувати її різними способами.

2. Лінгвістичним, детермінованим наявністю в мові різноманітних лексико-граматичних засобів, які здійснюють передачу авторської комунікативної інтенції в тій чи іншій ситуації спілкування.

3. Психолінгвістичним, пов'язаним з варіативністю, відвічно властивий кожному реально здійснюваному акту мовотворення.

Для групи ситуативних факторів суттєвим моментом є відсутність чіткого структурування самої предметної ситуації реальної дійсності, що об'єктивно виявляється в різноманітності ознак, які традиційно використовуються різними мовами для її описання. Однак в даному випадку в аспекті комунікації важливо не розрізнення ознак, а їх прий-

нятність для відображення ситуації вихідного тексту в перекладному:

Son cœur commençait à le lâcher et sonnait de grands coups sur ses côtes, irrégulièrement, avec sauvagerie (116).

Сердце его готово было выпрыгнуть наружу, оно дико, с переборами колотилось о ребра (116).

В тексті на ПМ відзначається заміна семантичних предикатів lâcher - выпрыгнуть, трохи трансформуючи ситуацію оригіналу і, відповідно, деформуючи образ автора. Але, незважаючи на це, вона є об'єктивно обумовленою, оскільки створює образ, прийнятний для сприймання російськомовного читача.

Лінгвістичні фактори варіативності перекладу представлені синонімічними в рамках конкретної ситуації лексико-граматичними засобами. Такого роду заміни обумовлюються структурно-семантичною розбіжністю мов, яка, за винятком більш-менш обмеженого кола явищ мовного етикету і традиційних відмінностей у сферах термінологічної та клішованої лексики, не дозволяє комунікантам установлювати стабільні, однозначні відношення відповідності, релеванті для всіх або достатньо великої кількості можливих комунікативних ситуацій.

Найбільш типовими для даного виду трансформації є:

1. Лексичні синонімічні заміни:

Elle se balançait dans un rocking-chair mécanique dont le moteur faisait un bruit pétaradant sur un rythme de polka (84).

Она качалась в механическом рок-кресле, мотор которого громыхал в ритме польки (96).

2. Морфологічні синонімічні заміни:

Le couloir de la cuisine était clair et un soleil brillait de chaque côté (10).

Коридор, ведущий на кухню, был очень светлый, и с каждой его стороны пылало по солнцу (26).

3. Синтаксичні синонімічні заміни:

On devinait le beau temps derrière les fenêtres des nuages aux vitres bleuâtres (83).

Голубые оконца в облаках обещали теплую погоду (95).

Дані трансформації характеризуються об'єктивною обумовленістю і цілком допустимі при транспонуванні метасемантичних одиниць з ВТ на ПТ (хоча в деяких випадках вони породжують небажані зміни прагматичної спрямованості метафор перекладу - так, при лексичній заміні rocking-chair - рок-кресло, зумовленій узусальною неприйнятністю англіцизмів для російськомовного реципієнта, виникає деформація

образу автора (англіцизми складають одну з найважливіших особливостей індивідуального стилю Б.Віана), який в однаковій мірі повинен актуалізуватися у текстах оригіналу та перекладу).

Третя група факторів перекладацької варіативності характеризує психолінгвістичні аспекти функціонування комунікантів і перекладача як психологічно нестабільних учасників комунікації і дозволяє зрозуміти, що в даному випадку варіативність обумовлена особливостями мислення, мовотворення та психологічного стану останніх. Дане ствердження набуває особливої важливості у випадках транспонування в ПТ прагматичної інформації ВТ, суб'єктивно детермінованої і в значній мірі впливаючої на створення образу автора.

Оскільки одним з найбільш прагматично маркірованих засобів є індивідуально-авторська метафора, в якій вибір сполучень інтенціоналів та імплікаціоналів відбувається, головним чином, на основі суб'єктивних особливостей сприйняття реальної дійсності, то трансформації в даному випадку (якщо вони не мають об'єктивної обґрунтованості) можуть розглядатися як серйозні порушення, деформуєчі прагматичний інформаційний обсяг ПТ.

Як правило, включення в комунікативний ланцюжок "автор - текст - читач" додаткової ланки - перекладача, перекодуючого повідомлення на мові оригіналу в повідомлення на мові перекладу, неминуче позначається на функціональній адекватності ВТ і ПТ, особливо в галузі прагматично маркірованих номінацій, зокрема - індивідуально-авторських метафор.

Трансформації прагматичної спрямованості метафоричних одиниць можуть проходити в трьох напрямках:

I. Розширення інтродуктивної структури метафори ПТ:

A peine achevait-il ces préparatifs que la sonnette se détacha du mur et le prévint de l'arrivée de Chick (13).

Лише приготування були закончені, як звонік сорвался з цепі і і повідіст Ніколя о приході Шіка (13).

У метафорі тексту на перекладній мові визначається імплікація ЛО "звонік" ознак тварин, відсутня в тексті на вихідній мові. В останньому спостерігається лише явище антропоморфізму, властиве для початку трансформаційних процесів, тоді як, відповідно російському варіанту, ці процеси переходять вже на рівень необоротних модифікацій, не характерно для даного текстового сегменту. В результаті, прагматичний компонент метафори перекладу деформується, і трагічні події в ньому наступають передчасно.

2. Звуження інтродуктивної структури метафори:

De grandes taches blanches marquaient sur le sol la place où des nuages venaient de se fracasser (129).

Там, где облака плюхались на землю, оставались большие белые пятна (137).

Метафора вихідного тексту містить дієслово *se fracasser* - "дробитися, розбиватися вдребезги", що відображає розщеплення цілого на частини - ознака наближення трагічної ситуації. У російському варіанті замість дієслова *se fracasser* вжито просторічне "плюхаться", яке має конотацію, відмінну від оригіналу. Дана трансформація модифікує прагматичний аспект метафори ПТ, порушуючи ситуативну адекватність текстів на ВМ і ПМ.

3. Зникнення інтродуктивної структури, а разом з нею і самої метафори:

Les gens moulaient - à bras avec enthousiasme (59).

Люди восторженно махали руками (72).

Дієслово *mouliner* - "производить вращательные движения" в метафорі оригіналу імітує ознаки технічного обладнання, які сполучаються з іменником *gens* і свідчать про появу в романі гібридних утворень. При перекладі визначається пропуск прагматичної інформації, що актуалізується в інтродуктивній структурі метафори. Ця трансформація тягне за собою зникнення самої метафори і обумовлює смислові невідповідності даних текстових сегментів.

У закінченні підводяться основні підсумки роботи.

Специфіка організації мовних і структурно-семантичних засобів художнього тексту визначається комунікативно-прагматичною інтенцією автора виявити відповідний вплив на реципієнта, що обумовлює характер мовного оформлення тексту (особливо одиниць, які мають максимальну суб'єктивну детермінованість, зокрема - індивідуально-авторських метафор).

Дані обставини мають особливе значення при перекладі, в процесі якого текст на ВМ перекодується на ПМ. В результаті цього мовні одиниці ВТ підлягають різного роду трансформаціям, модифікуючим їх прагматичну спрямованість. Ці трансформації можуть торкатися лексичних, морфологічних та синтаксичних засобів, але особливо серйозні наслідки вони мають при деформації прагматично маркірованих компонентів. Так, наприклад, звуження або зникнення інтродуктивної структури метафори перекладного тексту приводить до спотворення ав-

торської інтенції, яка зумовлює саме такий вибір негімплікаціоналу, і, навпаки, розширення обсягу прагматичної інформації метафоричної одиниці ПТ додає до суб'єктивних особливостей сприйняття автора індивідуальні особливості сприйняття перекладача, що також деформує прагматичний аспект перекладного тексту. З цієї причини, з метою досягнення рівноцінності регулятивного впливу текстів оригіналу та перекладу на своїх адресатів, необхідно ураховувати всю сукупність релевантних аспектів предметної і мовної ситуацій, функціонування концептуальної системи носіїв мови, процесів мислення, особливостей тексту, передачі інформації та мовної системи і, головним чином, авторського комунікативного наміру - універсального обмежувача трансформацій у перекладному тексті.

Основні положення дисертації відображені в наступних публікаціях:

1. Отражение коммуникативной ситуации в метафоре (на материале романа Б.Виана "Пена дней") // Социальная коммуникация и функционирование языка. - Одесса, 1989. - С. 147-163. - Рукоп. деп. в ИНИОН АН СССР 17.II.1989, № 40142.

2. Метафора как структурно-семантическая основа текста // Мова (наукові записки ОДУ з мовознавства). - Одеса, 1993. - с.150-159.

3. Индивидуально-авторская метафора как компонент индивидуального стиля автора // Тезисы конференции "Язык и культура" 25 июня 1993 г. - Киев: Изд-во КГУ, 1993.

4. Индивидуально-авторская метафора как средство композиционной организации текста // Тезисы конференции "Семантика мови і тексту" 13-15 жовтня 1993 р. - Івано-Франківськ, 1993.

5. Методические указания для самостоятельной работы студентов по курсам: "Стилистика", "Теория и практика перевода". - Одесса, 1993. - 24 с.

и. Павлуф

U6318

AB 28.509

AB 28.509